Α. Η ΦΥΣΙΚΗ ΡΗΤΟΡΕΙΑ	
Φυσική ευγλωττία vs συστηματική ρητορική	❖ Σε μερικούς ανθρώπους το χάρισμα του λόγου είναι έμφυτο ❖ Η ευγλωττία, ως φυσικό χάρισμα (ταλέντο), δεν προϋποθέτει τη μόρφωση (πρβλ. την έκφραση: «αγράμματος δικηγόρος»).
Η ρητορεία στον Όμηρο	❖ Ο Όμηρος θεωρεί την ευγλωττία θεϊκό χάρισμα ❖ Ο ιδανικός ήρωας στον Όμηρο διαπρέπει στη συνέλευση (την *ἀγορὴν*), που χαρακτηρίζεται «κυδιάνειρα» = παρέχει *κῦδος* = δόξα). ❖ Ο ιλιαδικός ήρωας γενικότερα οφείλει να είναι *λόγων τε ῥητὴρ ἔργων τε πρηκτήρ* (να συνδυάζει δηλαδή τα λόγια με τα έργα του).
Διάσημοι ρήτορες	❖ Ο γέροντας Νέστορας στην Ιλιάδα, οι ηγέτες των Αχαιών και των Τρώων, ακόμη και ο κοινωνικά ασήμαντος Θερσίτης (= ήρωας στην Ιλιάδα, που τόλμησε να έρθει σε σύγκρουση με τον αρχιστράτηγο Αγαμέμνονα) ❖ Για τη ρητορική τους ικανότητα φημίζονταν ο πολιτικός (νομοθέτης) και ποιητής Σόλων, ο ποιητής Πίνδαρος, καθώς επίσης πρόσωπα στο ιστορικό έργο του Ηροδότου ❖ Το δημοκρατικό πολίτευμα, που στηρίχθηκε στην *ἰσηγορίαν* (= ισότητα στο δικαίωμα του λόγου), ώθησε πολλούς να αξιοποιήσουν το φυσικό τους ταλέντο. Παραδείγματα: οι Αρισταγόρας, Ευαγόρας, Πρωταγόρας, Πυθαγόρας ❖ Οι πολιτικοί Θεμιστοκλής και Περικλής προετοίμαζαν με επιμέλεια τις αγορεύσεις τους ❖ Ο Περικλής, λόγω των σχέσεων του με τους σοφιστές, ίσως είχε και θεωρητικές γνώσεις ρητορικής τεχνικής.
Β. Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗΣ ΡΗΤΟΡΕΙΑΣ	
Συστηματική ρητορεία	❖ Δεν προϋποθέτει τη φυσική ευγλωττία, αλλά απαιτεί ακριβή και συστηματική γνώση των κανόνων (την *ἐπιστήμην*) και την άσκηση (*μελέτην*).
Γέννηση της συστηματικής ρητορείας: Σικελία	❖ Πολιτικό πλαίσιο: κατάλυση των τυραννίδων, μετά το 466 π.Χ., και επικράτηση των δημοκρατικών ❖ Αστικές δίκες, προκειμένου οι δημοκρατικοί να ανακτήσουν τις περιουσίες τους. Άρα: εμφάνιση της δικανικής ρητορείας. ❖ Εκπρόσωποι: οι Συρακόσιοι Κόραξ & Τ(ε)ισίας = δάσκαλοι της συστηματικής ρητορικής – τους αποδίδεται η διαίρεση των ρητορικών λόγων σε μέρη – χρησιμοποίησαν στους ρητορικούς τους λόγους τα *εἰκότα* = φαινομενικά, λογικά επιχειρήματα ❖ Τισίας: έγραψε το πρώτο εγχειρίδιο ρητορικής με τίτλο «Τέχνη».
Γ. ΡΗΤΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΣΟΦΙΣΤΙΚΗ	
Αθήνα	❖ Επίκεντρο καλλιέργειας της ρητορικής ❖ Παράγοντες που ευνοούν την ανάπτυξη της ρητορικής στην Αθήνα, στα μέσα του 5ου αι. π.Χ.: 1. Κοινωνικό & πολιτικό πλαίσιο: δημοκρατία, λαϊκές συνελεύσεις, πολιτικοί θεσμοί (λ.χ. Ηλιαία, εκκλησία του δήμου, Βουλή) 2. Ο χαρακτήρας των Αθηναίων (πολύλογοι και φιλό-λογοι) 3. Το μέγεθος της αθηναϊκής πόλεως.
Σοφιστές	❖ Δάσκαλοι (ιδωτικοί και επ' αμοιβή) ανώτερης παιδείας των πλούσιων κυρίως Αθηναίων. ❖ Διάσημοι εκπρόσωποι: Πρωταγόρας, Πρόδικος.

Γοργίας ο Λεοντίνος	❖ Άφιξη στην Αθήνα το 427 π.Χ. ❖ Μαθητές του: επιφανείς και πλούσιοι Αθηναίοι ❖ Άσκησε ιδιαίτερη επίδραση στην εξέλιξη ης ρητορικής ❖ Καλλιέργησε την πολιτική και ιδιαίτερα την επιδεικτική ρητορεία ❖ Μελέτησε τη σημασία της τρέχουσας πολιτικής, κοινωνικής και ψυχολογικής συγκυρίας, την κατάλληλη δηλ. για κάθε λόγο περίσταση (*καιρός*). ❖ Εισηγήθηκε τα «γοργίεια» σχήματα (λ.χ. πάρισα, ομοιοτέλευτα, παρηχήσεις, αντιθέσεις) ❖ Χαρακτηριστικά των «γοργίειων» σχημάτων: εντυπωσιάζουν, γοητεύουν, κάποτε όμως κουράζουν τον ακροατή/αποδέκτη.
Αρχές της διδασκαλίας του Γοργία και των Σοφιστών	❖ Δεν υπάρχει αντικειμενική γνώση ούτε αντικειμενική αλήθεια και ηθική ❖ Για κάθε ζήτημα υπάρχουν δύο λόγοι (απόψεις), ριζικά αντίθετοι μεταξύ τους εξίσου αληθινοί (Πρωταγόρας: *δισσοί λογοι*). ❖ Η ρητορεία ορίζεται ως *πειθοῦς δημιουργός*: δεν ενδιαφέρεται για τα αληθινά και τα δίκαια, αλλά εκθέτει τα *εἰκότα* = τα πιθανά, τα αληθοφανή (που μοιάζουν να είναι, κι ας μην είναι αληθινά). Φτάνει να συμφέρουν τον ρήτορα και τον πελάτη του. ❖ Οι μαθητές των σοφιστών χρησιμοποίησαν τη ρητορική, για να «στρεψοδικούν» στα δικαστήρια και να δημαγωγούν στις συνελεύσεις ❖ Ο λογογράφος δεν είχε ηθικές αναστολές στο να συντάσσει πολλές φορές δύο λόγους: έναν για τον κατηγορούμενο και έναν για τον κατήγορο στην ίδια δίκη.
Ο φιλόσοφος Πλάτωνας και η κριτική του εναντίον των σοφιστών	❖ Ο Πλάτωνας αποδοκιμάζει τη σοφιστική τόσο από ηθική όσο και από παιδαγωγική άποψη ❖ Η κριτική του αναπτύχθηκε κυρίως στα έργα «Γοργίας» και «Φαίδρος» ❖ Για τον Πλάτωνα η ρητορική δεν είναι *ἐπιστήμη* ή τέχνη, επειδή δεν έχει καθορισμένο αντικείμενο να διδάξει ούτε αξιόπιστη μέθοδο. ❖ Είναι απλώς μια εμπειρία, μια ικανότητα, ένα όργανο μόνον απάτης, χωρίς ηθικούς φραγμούς ❖ Ο ρήτορας οδηγείται στην απάτη, αφού δεν έχει γνώση (*ἐπιστήμην*), αλλά μονάχα γνώμη (*δόξαν*).
Ο ρήτορας Ισοκράτης και ο αντίλογός του στις θέσεις του Πλάτωνα	❖ Επικρίνει τα τεχνάσματα και τις υπερβολές των επαγγελματιών της ρητορικής ❖ Υποστηρίζει όμως ότι, με τη διδασκαλία της ρητορικής, που στηρίζεται στην πείρα της πραγματικότητας, μπορεί να επιτευχθούν στην πράξη παιδευτικά αποτελέσματα ❖ Τη γενική καλλιέργεια που παρέχει η μαθητεία στη ρητορική, την αγωγή με πρακτικούς πολιτικούς στόχους που καταρτίζει ανθρώπους της δράσης, ο Ισοκράτης την ονομάζει *φιλοσοφίαν*.

Ε. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΡΗΤΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Τα είδη των ρητορικών λόγων	❖ Συμβουλευτικοί λόγοι ❖ Δικανικοί λόγοι ❖ Επιδεικτικοί (πανηγυρικοί) λόγοι

Συμβουλευτικοί λόγοι

- Εκφωνούνται κυρίως στην Εκκλησία του Δήμου και έχουν χαρακτήρα πολιτικό
- Χρόνος του λόγου: το μέλλον
- Χαρακτήρας του λόγου: προτρεπτικός ή αποτρεπτικός ενόψει του δημόσιου συμφέροντος.

Πλαίσιο εφαρμογής: η Εκκλησία του Δήμου

- Εκφωνούνται συμβουλευτικοί λόγοι για τα πιο σοβαρά θέματα της αθηναϊκής πόλης-κράτους: κήρυξη πολέμου, υπογραφή ειρήνης, σύναψη και διάλυση συμμαχιών, ψήφιση νόμων, δημόσια οικονομικά, κ.ά.
- Δικαίωμα λόγου και ψήφου στην Εκκλησία του Δήμου: οι γνήσιοι Αθηναίοι (μόλις συμπλήρωναν το 20 έτος), που είχαν τα πολιτικά τους δικαιώματα
- Τα μέλη της Εκκλησίας του Δήμου αποφάσιζαν συνήθως με ανάταση των χεριών (*χειροτονία*)
- Συνεδριάσεις: τακτικά 40 φορές τον χρόνο αλλά και έκτακτα.
- Χώρος συνεδριάσεων: η Πνύκα, κάποτε η Αγορά ή το θέατρο του Διονύσου.

Ρόλος των ρητόρων

- Ελευθερία συμβουλής και μεγάλη επιρροή στην πολιτική ζωή
- Το όνομά τους και οι προτάσεις τους περιλαμβάνονταν στα ψηφίσματα της Εκκλησίας του Δήμου
- Σημαντικότερος ρήτορας συμβουλευτικών λόγων: ο Δημοσθένης

Δικανικοί λόγοι

- Εκφωνούνταί στα δικαστήρια
- Χρόνος του λόγου: αφορά σε πράξεις του παρελθόντος (σε κατηγορίες ή απολογίες)
- Ο πραγματικός χρόνος των αγορεύσεων περιορίζεται στο υδραυλικό χρονόμετρο («κλεψύδρα»)

Πλαίσιο εφαρμογής: τα δικαστήρια

- Αρχαιότερο αθηναϊκό δικαστήριο: ο Άρειος Πάγος
- Οι αρμοδιότητές του περιορίστηκαν κατά το 462 - εκδίκαζε φόνους εκ προμελέτης και μικρότερης σημασίας υποθέσεις
- Άλλα δικαστήρια: Βουλή ή και Εκκλησία του Δήμου
- Ηλιαία: το πιο σημαντικό δικαστήριο της αθηναϊκής πόλης-κράτους
- Χαρακτηριστικά της Ηλιαίας: δικαστήριο ενόρκων - το απήρτίζαν οι 6000 «Ηλιασταί» (1000 αναπληρωματικοί) - συμμετείχαν με κλήρωση οι άνω των 30 γνήσιοι πολίτες (αν δεν εκκρεμούσε κατηγορία εναντίον τους) – τμήματα συνεδριάσεων των 201, 301, 401 κλπ., ανάλογα με τη σοβαρότητα - η ψηφοφορία ήταν μυστική - αποζημίωση των ενόρκων με 2-3 οβολούς ανά ημέρα.

Λογογράφοι

- Οι διάδικοι ήταν υποχρεωμένοι να αγορεύουν αυτοπροσώπως
- Οι ενδιαφερόμενοι κατέφευγαν στους «λογογράφους»
- Λογογράφοι: έμπειροι δικανικοί ρήτορες - έγραφαν τους λόγους που οι διάδικοι αποστήθιζαν - γνώστες των νόμων αλλά και της ψυχολογίας των λαϊκών δικαστών
- Επιφανέστερος λογογράφος δικανικών λόγων: ο Λυσίας.

Επιδεικτικοί ή πανηγυρικοί λόγοι

- Εκφωνούνται σε διάφορες γιορτές και πανηγυρικές συγκεντρώσεις
- Περιλαμβάνονται και οι επιτάφιοι λόγοι
- Εγκωμιάζονται ή επικρίνονταί πράξεις και πρόσωπα του παρόντος με συχνές αναδρομές στο παρελθόν και προβλέψεις του μέλλοντος
- Κατά τον Αριστοτέλη, οι πανηγυρικοί λόγοι συγγενεύουν με τους συμβουλευτικούς
- Ισοκράτης: επιφανέστερος ρήτορας των επιδεικτικών λόγων.

Στόχοι του ρήτορα

- Να επιδείξει τη ρητορική του δεινότητα
- Να προκαλέσει τις επευφημίες των ακροατών
- Να εξυπηρετήσει και συγκεκριμένες πολιτικές σκοπιμότητες.

ΣΤ. ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥ ΡΗΤΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ	
Προοίμιον	❖ Έκθεση του υπό ανάπτυξη θέματος ❖ Σκοπός: η πρόκληση ενδιαφέροντος και προσοχής του ακροατή ❖ Απόληξη: η πρόθεσις: σε μορφή κύκλου η σύντομη έκθεση του θέματος
Διήγησις	❖ Αφήγηση των γεγονότων που έχουν συμβεί και δεν γνωρίζει ο ακροατής ❖ Ενδιαφέρει: η σαφήνεια και η πειστικότητα της αφήγησης ❖ Συντηρείται κυρίως αλλά όχι πάντοτε στους δικανικούς λόγους και σπάνια στους συμβουλευτικούς
Πίστις (αποδείξεις) 1. Άτεχνες 2. Έντεχνες	❖ Το πιο ουσιαστικό μέρος του ρητορικού λόγου ❖ Αντικειμενικά πειστήρια-τεκμήρια ❖ Επινοημένες από τον ρήτορα αποδείξεις 2. 1. Ενθυμήματα: σύντομοι αληθοφανείς συλλογισμοί – κοινοί τόποι 2. 2. Παραδείγματα 2.3. Γνώμες (αποφθεγματικές φράσεις)
Ηθοποιία	❖ Εξαρτάται από την εντύπωση που θα προκαλέσει στο ακροατήριο ο ρήτορας ως προσωπικότητα ❖ Αποβλέπει στη έξαρση (θετική/αρνητική) του ήθους: 1. του ίδιου του ρήτορα 2. του αντιπάλου 3. του ακροατή.
Πάθη	❖ Στόχος: η συναισθηματική διέγερση του ακροατηρίου (παθοποιία) ❖ Ο ακροατής γίνεται συμμέτοχος των συναισθημάτων που του μεταδίδει ο ρήτορας.
Επίλογος	❖ Σκοποί: 1. Η ανάμνηση-ανακεφαλαίωση όσων προηγήθηκαν 2. Η παθοποιία: συναισθηματική συμμετοχή των ακροατών (μέσω της προτροπής ή της αποτροπής)